

Fortællinger fra egnen omkring Kalk Kaminoen.

Maj 2022

- af Arne Friis Hansen.

Gammel mineindgang vækkes af tornerosesøvn og træder nu frem i lyset på Kalk Kaminoen

På Kalk Kaminoen mellem de to kalkgruber kan vandrerne tage en lille afstikker mod øst ad "Den røde sti"; en sløjfe på ruten, som går ind omkring Mønsted. Blot hundrede meter mod øst ser man et stort krater, som er en gammel mineindgang. Den ligger i Kalkværksskoven, hvor der er mindst tre gamle mineindgange. De er lette at skelne fra jordfaldshuller, som er sammensunkne miner, fordi mineindgangene har den opgravede jord liggende som en vold omkring sig. De fleste mennesker, også lokale, er af den opfattelse, at der findes to underjordiske miner i Fjends; én ved Mønsted og én ved Daugbjerg. Men der er mange flere, som er gemt og glemt og ligger dybt under jorden.

En af mineindgangene er nu ryddet for træer og buske og synliggjort efter at have sovet tornerosesøvn i mange år. Den underjordiske mine er der ikke adgang til, men den er dernede med sine smalle, lavtloftede gange; de unyttige flintesten sirligt stablet langs gangens sider, og et trampet gulv af kalkmulder, affald og flintestykker.

Skovejeren, Asger Ovesen har med stor velvilje ryddet den imponerende store mineindgang for høje træer, så vandrere kan opleve og nyde synet af det, som en gang var en arbejdsplads for kalkhuggere og kvinder, som bar kalken ud af minen.

I dag fremstår hullet/mineindgangen som et drabeligt stort krater ned i jorden, og man kan tydeligt ane jordvolden omkring hullet. Kun få hundrede meter derfra er der to tilsvarende mineindgange med tilhørende underjordiske miner fra en førindustriel tid.

Industrien i kalkbrydningen tager sin start i 1872, hvor en af tidens industrimagnater opkøber rettighederne til kalken af gårdejerne. Ind til da var det nemlig bønderne, som ejede rettighederne til kalken, og hvis man havde en gård, hvor der var kalk under jorden, så ejede man med stor sandsynlighed også en kalkmine.

I begyndelsen af 1860'erne er der kilder, der fortæller os, at der var hen ved 15 miner i gang i Daugbjerg og Mønsted sogne. Set med nutidens øjne må det have været et besynderligt klondyke landskab med mange mineindgange, jordfaldshuller, affaldsdynger og kalkovne; alt sammen mere eller mindre indsvøbt i kridhvidt kalkstøv.

Tilbage til mineindgangen. Når man står på kanten og kigger med andægtighed ned i det 12-14 meter dybe hul, så kan man lade fantasien fare og forestille sig, hvordan hverdagssituationer har udspillet sig under driften. En gårdejer har haft en drøm om at starte sin egen mine ligesom nabomanden, og han har hyret en 15-20 mand til grave muld- og morænelaget af for at komme ned til blegen/kalken. Det tog omkring tre uger. De har puklet med skovle og trætrillebøre med jernhjul 10-12 timer om dagen; også om lørdagen, men om søndagen havde de fri, så de kunne gå i kirke og få sig en velfortjent blund.

Kove i Daugbjerg kalkgruber. Hans Smidt 1893

De fleste steder skulle der graves 8-10-12 meter ned for at ramme kalkklippen, nogle steder endog dybere. Når det var gjort, kunne kalkhuggerne begynde at hugge sig ned og siden hen vandret ind i kalken. Det var kun de store kurante stykker kalk (hovedstørrelse), som blev båret ud af kvinderne og kunne brændes i kalkovnen. De små stykker ville stoppe ventilationen i ovnen, så ilden ikke kunne ophede de øverste kalksten tilstrækkeligt. I kalklaget ligger der flintebånd, som udgør ca. 20 % af hele klippemassen. Heller ikke flinten skulle bæres ud, og den var i det hele taget en forbistrelse. Kalkhuggerne skulle i det sparsomme lys være yderst påpasselige med ikke at ramme den stumpe kalkhakke ind i flinteåren, så den splintredes og kunne forårsage slemme øjenskader. Minen blev hugget, så den var 6-8 meter høj, men idet meget af nedhugningen var enten flint, smulder eller for små kalkstykker, som blev efterladt på gulvet og i siderne af minen, så fremstod minen efter endt arbejde som smal og lavloftet.

Et næsten umenneskeligt hårdt slid, som vi har svært ved at forestille os i dag med vores robotter, maskiner og tekniske hjælpemidler, hvor vi knap nok kan piske en skål flødeskum uden at finde håndmixeren frem.

Minen er der stadigvæk i dag, gemt og glemt. Et eller andet sted nede i bunden af mineindgangen findes porten til minen. Måske to meter dybere end bunden; måske mere? Tidens tand og regnskyl har skjult selve indgangen, og når man står oppe på kanten, kan hullets sider god forekomme ganske stejle. Det var en balanceret vurdering og arbejde, at grave hullet med en så tilpas gradhældning, at siderne ikke flød ned i bunden under heftige regnskyl og under tøbrud.

Nogle gange gik det galt. Et lidt for optimistisk syn på udgravningen kunne bevirke, at siderne blev for stejle og gav efter for vejrliget.

"Ved Bryrupgaard i Mønsted Sogn skete den 9. Juni 1799, at efter at Gaardens Beboere og Medinteresserede, 8 i Tal, havde i 22 Uger ved 30-36 Mennesker dagligt, ladet kaste en ny Kalkgrav, og de nu var kommet så vidt, at Kalken kunne faas, skred en Del af den løse Sand pludselig ned og kvalte 3 Mennesker, en gammel Kone (55 år) og 2 Piger (20 og 19 år), som alle var nederst i Graven for at opbære den ophugne Kalkmaterie. Efter 5 Dages kasten af mange Mennesker er de døde nu fundne, af hvilke den ene Pige, som fandtes liggende nederst i Graven var knust fast på hvert Lem, Halsen omdrejet og overalt ilde tilredt."

Kilde: Minedrift i Midtjylland, Per Bugge Vegger, Forlaget Fortiden.

Forskellige ord for mine:

Stolle:

En kilde fortæller: *"En af disse er Kjærs Grube, hvori den ene Stolle er omtrent 352 Alen lang....."*

En stolle er en minegang og kommer fra det tyske Stollen. Tyskerne har en meget lang og næsten romantisk minetradition og anvender som oftest ordet Stollen fremfor mine.

Grube:

Kommer også fra tysk og betyder egentligt et gravet hul i jordoverfladen; en fordybning, hulning, mine eller bjergværk. En gryde i landskabet. Ordet grube anvendes især i Norden og til dels i Tyskland.

Kove:

Indhugget underjordisk rum eller gang i kalkbrud. Hans Smidth har i 1880'erne tegnet *"En Kove i Daugbjerg Kalkgruber"*, som forestiller en kvinde, der bærer kalksten ud og en kalkhugger i baggrunden.

Mine:

Entymologis ordbog siger det stammer fra fransk *mine* 'grube', oprindelig keltisk ord. Ordet anvendes over hele jordkloden.

Kalk:

Kommer af det latinske *calx* og hedder også kalk i Norden, Tyskland og let kendbare varianter i lande med latinske sprog. Hedder dog i England *limestone*, for det er jo præcist det kalken er: en sten som efter brænding kan anvendes til at lime andre sten sammen. Tidligere blev ordet *limsten* eller *blege* også anvendt Danmark.